

Székely Csaba.
Kifakadások

FAZEKAS ISTVÁN

SZÉKELY CSABA DRÁMAÍRÓ | ESENDŐSÉGRŐL, TÚLÉLŐRECEPTEKRŐL |

Próbatételek

Nacionalista érzelmek kereszttüzebe került egy tavaly decemberi romániai bemutató miatt a Bányatrilógiával sikeressé vált erdélyi drámaíró, aki budapesti premierdarabjában az egyetemes értékek helyét keresi.

■ **Tíz ember összefonódó történetén keresztül a tízparancsolat érvényességét teszi mérlegre 10 című, a Radnóti Színházban a minap bemutatott legújabb színművében. Miért fordult bibliai témához?**

A tízparancsolat több évezredes vezérlő csillag, amely megmutatta az embereknek, hogyan kell élni. Az foglalkoztatott, hogy létezik-e ma számunkra ilyen általánosan érvényes erkölcsi mérce. Sokat beszélünk olyasmikről, hogy keresztény, meg nemzeti, meg liberális értékrend. Igazából nem is tudom, mit jelentenek. Leginkább üresen kongó, tartalom nélküli kifejezések, mindenki azt pakol bele, amit az érdeke éppen megkíván. De vajon a tízparancsolat lehet-e általánosan érvényes erkölcsi útmutató? Hogyan állunk mi a parancsolatokkal? Mennyire vagyunk képesek betartani?

■ **Van válasza?**

Csak kérdéseim. A darab megmutatja, vannak élethelyzetek, amelyekben megszegjük az erkölcsi parancsokat. A néző eldöntheti, hogy elítéli ezt, vagy sem.

■ **Mi érvényes ma a tízparancsolatból?**

Jézus tanítása érvényes: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, és ne tedd mással azt, amit te nem szeretnél, hogy veled megtegyenek. A kereszténység lényege ez, bár a tíz parancsolat egyike sem így szól. Azokból a legtöbb ember főleg a rövidebbeket próbálja betartani: „Ne ölj!” „Ne lopj!” Viszont van közöttük olyan, amire nem vagy nagyon ritkán gondolunk. Az, hogy Isten nevét hiába szádra ne vedd. Ha valaki rossz helyre született, és belecsúszik egy lefelé tartó spirálba, amiből lehetetlen kitörni, nem szánandó-e inkább, amikor fájdalomában hamisan esküszik Istenre?

Sággy Erna
szerzo@hvg.hu

■ **De vajon egy ilyen világban, ahol az embereket az érdekek, a túlélési kényszerek vezérik, mi az értelme a morális kérdésfelvetésnek?**

Szerintem sokkal morálisabbak vagyunk, mint gondolnánk. A televízióban vagy az interneten leegyszerűsítő képet látunk a társadalom működéséről. A közszolgálatin a gonosz migránsok és a gonosz Soros állnak szemben a messianisztikus kormánnyal, az ellenzéki sajtóban pedig mindenki gazember, aki a hatalom körül felbukkan. Vannak élethelyzetek, amelyekre az emberek morálisan reagálnak. Mindenki mentőt hív, ha egy idős asszony összeesik mellette. Mégis minél közelebb áll valaki a hatalomhoz, annál jobban torzul a személyisége, annál inkább elhomályosul benne a jóra való hajlam. De azért a lelke mélyén mégis ott van – én legalábbis ebben hiszek.

■ **Bátorság kell ahhoz, hogy valaki együtt dolgozzon önnel – mondta a minap egy rádióinterjúban.**

Nem félek a cenzúrától, kimondom, amit gondolok – ettől sokan tartanak. Magyarországon öncenzúra működik. Intézményvezetők, értelmiségiek félnek attól, nehogy olyasvalamit mondjanak, ami a hatalmat sérti, mert beindulhat ellenük a karaktergyilkos gépezet.

■ **Előfordult, hogy kihátráltak az önnel való együttműködésből?**

Igen. Az alkotók ügyelnek rá, nehogy a liberálisokként megbélyegzett oldalhoz kapcsolhassák őket. Megjelenni a Magyar Idők fekete-listáján egzisztenciális vészhelyzet. Sokak szerint Magyarországon már a színház is egyre óvatosabb.

■ **Romániában botrány lett a december 1-jén a sepsiszentgyörgyi román színházban bemutatott Nu chiar 1918 (Nem kimondottan 1918) című színdarabjából. Mi történt?**

Volt ennek előzménye: ősszel a marosvásárhelyi 3G Színház bemutatta a Vitéz Mihályról szóló darabomat. A plakátján egy Románia alakú flekken látható, amint egy grillrácson süli. Emiatt egy marosvásárhelyi politikus – aki a parlament kulturális bizottságának prominense – kifakadt, és ezzel kampányt indult ellenem. Irredenta és románellenes írónak nyilvánítottak. Novemberben zajlott ez a cirkusz. Decemberben jött az újabb bemutató, amelynek apropója, hogy 1918. december 1-jén mondták ki Gyulafehérvárott a román közösség tagjai, hogy Erdélyt Romániához csatolják, innen eredeztetik Románia megalakulását. Az évforduló alkalmából felkért a sepsiszentgyörgyi román színház, hogy írjak egy darabot, románul. Tudták, hogy nem kényelmesek és visszafogottak az írásaim, és ők éppen ezt várták. Itt ismét a plakáttal volt probléma: az előadás címe feltépett papírfecnik alatt rajzolódott ki, és az egyikben a magyar trikolor látzott. Ez váltotta ki a felháborodást: mit keres a magyar zászló a román nemzeti ünnepen? A bemutató estéjén a színház előtt megállt két busz, mintegy száz ember zászlókkal, népviseletben bevonult a színház előterébe, hazafias dalokat énekeltek és kerestek engem.

Lincshangulat alakult ki, de kiszállt a csendőrség, kivezették őket, és a bemutató végül rendben lezajlott.

■ **Van a darabnak románellenes éle?**

Egy kis román faluban játszódik, szerepel benne egy korrupt polgármester, zsarolás, pénzlenyúlás, vígjátéki helyzetek sorjáznak, egy szóval a mai román társadalom visszásságaira mutat rá. Egyébként pontosan ugyanúgy zajlik a korrupció, egymás kijátszása és hátba szúrása Romániában, mint Magyarországon.

minél közelebb áll valaki a hatalomhoz, annál jobban elhomályosul benne a jóra való hajlam

■ **De hol van ebben a százéves Románia?**

A darabban a polgármester szeretne egy előadást rendezni, ahol eljátsszák az 1918. december 1-jei eseményeket a falu kultúrotthonának színpadán. Rengeteg pénzt kapott az előadásra, de a nagy részét el akarja lopni. Hivatalosan az ország legnagyobb falusi rendezvényét szervezi, valójában kitűz néhány nemzeti színű lobogót, és készül külföldre szökni.

■ **Miért írta a Facebookon, hogy a román atyafiak hazafias tüntetését akár minden előadás előtt meg lehetne tartani?**

Fura helyzet volt: a bemutató előadás előtt tartottak még egy gyors próbát. Van a darabban egy hazafias vers, amit a polgármester megpróbál a falusiakkal előadatni, hogy egy kínos helyzetből kivigják magukat, és ez meglehetősen komikus. A rendező meghallotta a zajongást az előcsarnokban, kiment, és azt látta, hogy a népviseletbe öltözött tüntetők ugyanazt a verset szavalják, amit bent a színészek, csak éppen véresen komolyan. Groteszk volt a helyzet: az előadás témája megelevenedett az előtérben. Olyan volt, mint egy ráhangoló performance.

■ **Visszatérve a Vitéz Mihály-plakáthoz: ha Románia térképe egy nyers hús a grillstűtön, akkor sütés-kor össze fog menni, és ha kész, nagyokat lehet beleharapni. Érteni vélem, hogy ez érzékenységet sért.**

Ez egy kortárs darab, és a máról is szól. Az országot vezető politikai osztály úgy viszonyul a saját hazájához, mintha a tényérjukon feltálat húsdarab lenne, amelyből bármikor bármennyit fogyaszthatnak büntetlenül. Ezt néhányan úgy értelmezték, hogy a magyarok majd kiharapják Romániából Erdélyt. Egy felhergelt kisebbség szeret mindenben megsértődni. A normális többség számára inkább kínosak ezek a hisztérikus nacionalista reakciók.

■ **Hogyan lehetne oldani a feszültséget a magyar-román viszonyban?**

Mindkét félnek el kell ismernie a maga felelősségét. Magyarország sem ismert el bizonyos atrocitásokat és nem kért értük bocsánatot, de Románia sem. Ez nyilván nem lenne elég, de elengedhetlen ahhoz, hogy valami elkezdődjön. A történelemoktatásban is lépni kellene, hiszen jelenleg két teljesen különböző történetet tanulnak a gyerekek az iskolában. Sajnos a nacionalizmus erősödésével a párbeszéd képessége csökken. A szimbolikus gesztusokban öröklődő traumák jelennek meg újra. Mi, erdélyi magyarok, folyton azt halljuk: „Ha valami nem tetszik, el lehet menni a ti hazátokba!” A romániai színházi munkáim, közszerepléseim, nyilatkozataim legfontosabb célja, hogy a román többség úgy fogadja el a magyar kisebbséget, hogy Erdély a mi közös országunk, mi itt vagyunk otthon. Akkor fogunk megszűnni az ellentétek, ha a romániai magyarok pontosan ugyanúgy otthon érezhetik magukat, mint például a svédek Finnországban. ■

Szellem

Nehéz viselet

Film Alexander McQueenről **42**

Teret vesztett

Nagy Imre-emlékhelyritkítések **44**

Tagadásban marad

Waldheim-vita Ausztriában **46**

Papírmunka

Cipóhiány Budapesten 1918-ban **48**

ALEXANDER MCQUEEN | PLATÓN ATLANTISZA | DIADAL, KATASZTRÓFA

Nehéz viselet

Mélységet vitt a divatipar felszínességébe, az ürességet megtöltötte érzéssel, tartalommal a magát romantikus szkizofrénnak nevező Alexander McQueen, akinek rövid, de annál látványosabb életéről decemberben mutattak be dokumentumfilmet.

Awimbledoni centerpályára vezető játékoskijárónál az alábbi Rudyard Kipling-idézet áll a Ha (If) című versből: „If you can meet with Triumph and Disaster / And treat those two impostors just the same.” Kosztolányi Dezső fordításában: „ha a Sikert, Kudarcot bátran állod, / s úgy nézed őket, mint két rongy csalót”. Ian Bonhote és Peter Ettedgui magyar artmozikba került dokumentumfilmje, a McQueen láttán arra juthatunk, hogy (Lee) Alexander McQueen divattervező-fenoméne rövid, mindössze 40 évig tartó életében a „Diadal és Katasztrófa” elválaszthatatlan egymástól.

A brit kreatív iparág korszakos alakja egy, a kelet-londoni Stratford városrészben élő, hatgyermekes család legkisebb fia. Apja taxisofer, bálványozott édesanyja szociális munkásokat tanított. A piknikus alkatú, vásott cockney 15 évesen otthagyta az iskolát, és szabóinasnak állt a londoni Savile Row-n, amely a mérték utáni, exkluzív férfiszabóság eleven jelképe. 1984-től 1988-ig az Anderson & Sheppardnál zakót, majd a Gieves & Hawkesnél nadrágot szab. Kézügyessége kivételes, Károly herceg zakóinak bélésébe obszcén üzeneteket csempész. Rövidebb időt tölt a színházi, filmes és televíziós szcénát kiszolgáló Angelsnél, ahol megannyi, a Legjobb Kosztüm Oscar-díját elnyerő mozifilm jelmezét készítették el. Dolgozik a japán Koji Tatsunónak, Milánóba utazva Romeo Giglinek és a Read and Dead divatmárkának. 1990-től a londoni Central Saint Martins Művészeti és Formatervezői Egyetem divat szakának fizetős hallgatója.

AFP / FRANCOIS GUILLOT

Rettegett tanuló, mivel gyakorlati ismeretei fölülmúlják az oktatóiét. Majdani legodaadóbb támogatója, Isabella Blow ötezer fontért vásárolja meg 1992-es vizsgakollekcióját, a Jack the Ripper Stalks his Vic-timst (Hasfelmetesző Jack begyűjti áldozatait). A tragikus sorsú, kékvérű Blow évekig volt Anna Wintour asszisztense az amerikai Vogue-nál, majd a The Sunday Times Style és a Tate magazin divatigazgatója lett. A keresztnévét Leeről Blow javaslatára az előkelőbb Alexanderre változtató McQueen mellett az ő főfedezettje Philip Treacy kalaptervező, John Galliano, Jun Takahashi,

McQueen a 2009-es párizsi divatbemutatóján.

Beintett

Hussein Chalayan, Jeremy Scott divattervező és több modell.

McQueen az 1960-as évek popkultúrájából merítő Cool Britannia-éra kulcsfigurája. Az 1990-es évek kulturális kampánya jegyében Nagy-Britannia zászlaja, a Union Jack egyaránt megjelent a Spice Girls föllépőruháin és azon az általa tervezett kabáton, amit David Bowie az 1997-es Earthling lemezének a borítóján visel. A nemzeti büszkeségtől áthatott irányzat képviselője még Damien Hirst képzőművész és a Spice Girls mellett a Blur, az Oasis, a Pulp, a The Verve, az Elastica együttes. A viktoriánus irodalomért, kivált Charles Dickensért rajongó kreatőr esztétikája összeforrt a viktoriánus kultúrával, egyik vízjele a gótikus stílus.

A nyíltan homoszexuális, apai ágon skót gyökerű alkotó számára az 1995-ös Highland Rape (Skót-felvidéki nemi erőszak) című kollekciója hozta meg az áttörést, amelynek történelmi háttere a brit haderő etnikai tisztogatása, atrocitásai a XVIII. századi jakobita felkelések. A póre melleket, a csípőnadrágból (bumster) kivilanoló feneket, fanszörzetet megmutató tervezőre ekkor sütötték rá a nőgyűlölő, himsoviniszta billogot. Tény, hogy a direkt-provokatív nemiségen túl a happening- és performance-szerű divatshow-iban fő témává tette az erőszakot, a brutalitást, az áldozatiságot és a mentális betegsége(ke)t. Részint, mert így dolgozta föl, vetítette ki az élete végéig hurcolt traumát: kilencéves volt, amikor a sógora megerőszkolta.

McQueent inspirálták a valós és fiktív sorozatgyilkosok, izgatták a testi fogyatékosok, a durva-bántalmazó szex, érdekelték a világháborús művésztagok, a katonai egyenruhák. 1997-es kollekcióját, a La Poupée-t (A baba) a szürrealista és sadista Hans Bellmer fotóművész, szobrász életnagyságú, hiányos végtagú, megkötözött lánybabái is ihlették. Csakhogy McQueen esetében az erőszak és a szenvedés/áldozatiság/mártírium karöltve járt. 1998-ban a meggyilkolt Romanov gyerekek fényképét használta föl az egyik kollekciójában, ugyanabban az évben vitte kifutóra a Szent

Johanna-mítoszt (Joan), 2007-ben pedig a salemi boszorkánypert (In memory of Elizabeth Howe, Salem, 1692). Ő alkalmazott először testi fogyatékos modellt divatshow-ban; az amerikai paralimpikon, színész, modell Aimee Mullins – akinek egy-éves korában amputálták mindkét lábát térdtől lefelé – a barokkot a viktoriánus stílussal ötvöző, fargott faprotézist viselt a híres, 1999-es No. 13.-ban.

Károly herceg zakóinak bélésébe obszcén üzeneteket csempészett

Pályája elején McQueen munkanélküli-segélyből hozta létre a bemutatóit és papírból, műanyagból, gumibroncsból, ragasztószalagból, folpackból, latexből, bőrből alkotott, hordhatatlan darabjait. Ekkoriban ételre sem volt pénze. A francia luxusipari társaság, az LVMH elnök-vezérigazgatója, Bernard Arnault 1996-ban megtette a párizsi Givenchy-ház vezető tervezőjének, miután John Galliano a társaság másik legendás divatházához, a Diorhoz szerződött. McQueen 2001-ig dolgozott a Givenchynak. 2000-ben a Gucci-csoport – melynek akkoriban Tom Ford volt a kreatív igazgatója – többségi részesedést szerzett McQueen divatcégében, és sorra nyíltak a világban a butikjai.

A home videókkal, archív felvételekkel elegyített, közel kétórás dokumentumfilm érzékeltesen, ízléssel mutatja be az üstökös felemelkedést és a fátumszerű bukást – a kokainfüggőségen, az egyre súlyosbodó paranoián, a testátalakító zsírleszíváson, a HIV-fertőzésen át a régóta tervezett, és végül az édesanyja temetésének estéjén, 2010-ben elkövetett öngyilkosságig. A valószínűleg bipoláris személyiségzavarban szenvedő McQueen remekül választotta meg a munkatársait: Sarah Burton divattervezőt, az Alexander McQueen-ház kreatív igazgatóját, Simon Costin díszlettervezőt, Katy England stylistot, Mira Chai Hyde haj- és sminkstylistot, Shaun Leane ékszertervezőt,

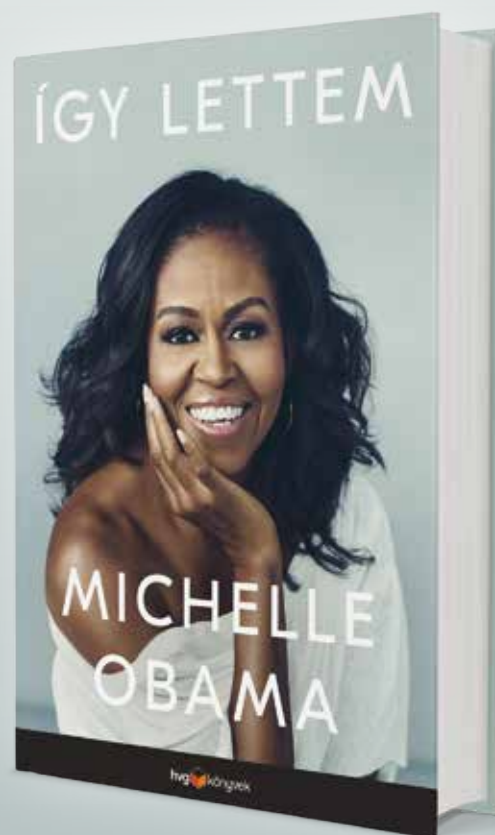
Sebastian Pons dizájnert. Majd' mindegyikük beszél róla a filmben, nagy hírű pályatársakkal, egykori munkaadókkal, tanárokkal és a családtagokkal egyetemben. A kreatör kedvenc filmje és filmzenéje A zongoralecke volt, ennek a zenéje szól a dokuban. Szerzője Michael Nyman, aki Philip Glass mellett a legkedvesebb kompozitistája és a csapatának tagja volt.

McQueen hatása a vizuális kultúrára óriási; sokszínű univerzumának alapvető inspirációs forrásai a filmek, különösen Hitchcock művei. Több kollekciójának címe – így az 1993-as Taxi Driver (Taxisofőr), az 1995-ös The Birds (Madarak), az 1996-os The Hunger (Az éhség) és a 2005-ös The Man Who Knew Too Much (Az ember, aki túl sokat tudott) – azonos a klasszikus, kultikus mozikkal. A lovakat lelövik, ugye? sokkoló maratoni táncversenyjelenetét a 2004-es Deliverance (Megszabadulás) show-ban rekonstruálta. Mindezt nem említi a 2018-as dokufilm, miként nem esik szó a Cool Britanniáról, sem a tervező szoros kapcsolatáról a popkultúrával – David Bowie-tól Björkön át Lady Gagáig. A celebek-celebritások nélkülözése föltűnő.

Tom Ford a költészet és az üzlet elegyének tartja McQueen oeuvre-jét. Utolsó, sokak szerint legnagyobb kollekciója, a 2010-es Plato's Atlantis (Platón Atlantisza) a világ első, az interneten élőben közvetített divatshow-ja. Az ördögpataszerű, 25 centiméteres sarkú Armadillo cipőben járó modellek a tenger lényeit személyesítették meg, és ez volt Lady Gaga Bad Romance című dalának premierje is. A Metropolitan Művészeti Múzeumban 2011-ben nyílt meg az Alexander McQueen: Savage Beauty (Vad szépség) című posztumusz kiállítás. A divattervező százdarabos kollekcióját New Yorkban, majd 2015-ben a londoni Viktória és Albert Múzeumban több mint egymillióan látták. 2012-ben a londoni Savile Row 9. szám alatt megnyílt McQueen első férfiruhaüzlete. A divatipar démonúzóje, aki lelki ikertestvére, Isabella Blow szerint egyszerre hitt a tradícióban és volt szabotőr, a halála után talán a legméltóbb helyére került. ■

HORECZKY KRISZTINA

„Életünk története a részünké válik, mindig velünk marad.
Én így lettem azzá, aki vagyok.”

KÉT HÉT ALATT TÖBB MINT
2 MILLIÓ ELADOTT PÉLDÁNY!

hvg könyvek
Az vagy, amit olvasol.

Webshopunkban 20-30% kedvezmény minden könyvre!

webshop: hvgkonyvek.hu

[@hvgkonyvek](#)

A szobor és
hült helye a
Vértanúk terén.
Parlamenti
látogatás

TURY GÉRBELY, FAZEKAS ISTVÁN

NAGY IMRE-EMLEKHELYEK | TALÁNYOS TALÁN | ÖRÖK NYUGTALANSÁG

Teret **vesztett**

A karácsonyi skandalum, Nagy Imre szobrának eltávolítása és úgymond áthelyezés előtti pihentetése korántsem példa nélküli. Az 1988 óta létrehozott félszáz emlékhely egy ideje fogyatkozásnak indult.

„Nagy Imre köztéri emlékezete vesztesre áll” – írta hat esztendővel ezelőtt a mártír miniszterelnök emlékhelyeit monografikusan lajstromozó, Hajdú József fotóival illusztrált album szerzője, Pótó János. Váteszi megállapítását a történész nem sokkal az után tette, hogy 2012-ben Kövér László megpendítette: a pesti Vértanúk terén nincs helye Nagy Imre szobrának. A házelnök akkor még nem törölte ki a „progresszív történelmi szereplők” sorából 1956 és az 1989-es rendszerváltás ikonját, 2018 karácsonyán viszont már „a legrosszabb fajta” kommunistának minősítette abban az interjúban, amelyben sajátos fejedelmi többséget használva bizonygatta a Pesti Srácok udvaronc mikrofonállványainak, hogy „amit mi Nagy Imréről gondolunk 2018 decemberében, az pontosan megegyezik azzal, amit 1989 júniusában, az újratemetésének napján elmondunk róla”. A többszörös tódításnál alighanem ezúttal is figyelemre méltóbb az odavetett szócska, hogy a kará-

csony másnapján lebontott Nagy Imre-emlékmű „talán” a Jászai Mari téren még helyet kaphatna.

1988-ban, amikor a három évtizede temetetlen holtaknak a franciaországi Emberi Jogok Magyar Ligája a történelmi patinájú párizsi Pere-Lachaise temetőben szimbolikus síremléket állított, ez szokatlan nemzeti egységet teremtett Nagy Imre köré. Az egy esztendővel későbbi, 1989. június 16-ai Hősök terei „újratemetés” már nemcsak 1956-ot testesítette meg, de a rendszerváltás szükségességét is az ő személye szimbolizálta.

A budapesti „történelmi eseményre” országszerte reagáltak. A leggyorsabban Kaposvárott, ahol a rohamtempót diktáló helyi Fidesz-szervezet javaslatára s adománygyűjtő akciójával a nagy temetést megelőző napon „a szabadságszerető kaposvári polgárok” már réz emléktáblát is avattak Nagy Imre szülőházának falán. Ugyanezen a napon, az 1958-as bírósági komédia helyszínén, a Gyorskocsi utcai börtönnél az Ellenzéki Kerek-

asztal szervezetei faállványra erősített, fóliázott papírra írt „ideiglenes” emléktáblát támasztottak az épület falához. Az avatási ceremónia – ahogy a (később MMA-elnökként elhíresült) Fekete György iparművész tervezte táblán olvasható, a nemzeti gyásznapi előestéje – egyfajta főpróbája is volt a másnapi, világraszóló eseménynek. „1956 legnagyobb hőseit” a szabaddemokrata Mécs Imre (aki 1958-ban halálraítélten 9 hónapot töltött sirlomházban) ugyanúgy méltatta, mint az MDF-ben éppen feltűnt Antall József (a harmadik magyar köztársaság első miniszterelnöke) és az akkor magát a legliberálisabb pártalakulatként meghatározó Fidesz vezérkarának Orbán utáni második embere, Fodor Gábor.

A rendszerváltást követően

Nagy Imre személye elválaszthatatlannak tűnt 1956-tól, a magukra adó települések utcákat kereszteltek el vagy át a nevére, s amikor a Gyorskocsi utcai börtönépület melletti tér is „felvette” az ő nevét, az ideiglenes papírtábla is fehér márványra váltott. Hamarosan emléktábla került a miniszterelnök utolsó, Orsó utcai lakhelyének – utóbb emlékmúzeumának – kapujára is, ennek brozplakettje (Rácz Edit alkotása) először örökítette meg közterületen – örök időkre – 1956 szimbólumának arcvonásait.

„Giromagny megelőzte Budapestet” – fogalmazott, némi türelmetlen keserűséget csempészve üdvözlő üzenetébe Göncz Árpád köztársasági elnök 1993-ban. Akkor, amikor a franciaországi kisvárosban – ahol Nagy Ernő nyomdájában évekig készült az emigráció legfontosabb „nagyimrés” orgánuma, a Méray Tibor szerkesztette Irodalmi Újság – felavatták az első, Gál András portré-domborművével díszített Nagy Imre-emlékművet. Az 1956 után szintén börtönviselt Göncz ugyanis képben volt, jól ismerte a még 1990-ben meghiúsult szobortervnek a részleteit, amikor is egy Hollandiában élő magyar üzletember 50 ezer gulden adományozott (volna) a Jászai Mari térre képzelt, „sorsát dacosan vállaló” politikuskoszorújára, amit a vitathatatlanul kimagasló tehetségű, ám

a suttyomban lebontott emlékmű korántsem az első

vitatott életművű Varga Imre el is készített (HVG, 2018. augusztus 2.).

Noha az ügyben még olyan döntés is született, hogy a forradalom miniszterelnökének első köztéri szobrát állami pénzen és nyílt pályázat útján kell majd felállítani, ez a határozat írott malaszt maradt. Az első mellszobrot Borbás Tibor a békéscsabai önkormányzat közvetlen megbízására öntötte bronzba, az 1996. június 6-án, a miniszterelnök születésnapján a pesti Vértanúk terén felállított központi – Varga Tamás jegyezte – „hidas” emlékmű költségeit pedig magánpénzből fedezték (lásd Retus című írásunkat a Magyarország rovatban).

A forradalom negyvenedik évfordulóján kezdődött szobordömping Nagy Imre esetében az ötvenedikig tartott, köztéri emlékhelyeinek száma félszázra növekedett. 2006 óta viszont csupán öt műalkotás született (közülük kettő fafaragvány), az utolsót, egy háromnyelvű emléktáblát 2013-ban Szabadkán avatták. A számszerűsíthető megtorpanásnál is többet jelez az amire Pótyó János tanulmánya nyomaték-kal irányítja rá a figyelmet. Merthogy a múlt héten suttyomban lebontott emlékmű korántsem az első, amit eltávolítottak.

Az akár természetesnek is tekinthető, hogy a badacsonyi porta tulajdonosának változása miatt ma már nem tekinthető meg az az 1990-ben avatott márványtábla, amely Nagy Imre 1956. október 22-ei, „utolsó békés polgári napjára” emlékeztetett. Az már inkább jelzésértékű, hogy a „mártírhálált halt miniszterelnök születésének 100. évfordulójára” készült szentgotthárdi emléktáblát 2005-ben, az új idők új szelét érzékelve lecserélték. Azóta a koszorúzők „1956 áldozataira és hőseire emlékeznek” két, néven nem nevezett fénykép – Tóth Ilona orvosmedika és Nagy Imre fotója – alatt. 2014-ben az úgymond depolitizálást végrehajtó Corvinus Egyetem aulájából – Karl Marx szobrával és Teleki Pál emléktáblájával együtt – pucolták ki (és fokozták le kiállítási relikviává) Kalló Viktor igen sikerült alkotását, a forradalom miniszterelnökének Kossuth-címerbe applikált bronzportréját. ■ MURÁNYI GÁBOR

Jelenet a filmből.
Tisztázatlan múlt

THEWALDHEIMWALTZ.COM

KURT WALDHEIM | CSAK AZÉRT IS | ÖRÖK VITA |

Tagadásban marad

Háborús bűnös volt-e Kurt Waldheim egykori államfő és vele együtt az osztrák nép? – aktualizálja a 33 évvel ezelőtti kérdést az ENSZ exfőtitkáráról készült film.

a győztes politikus egyszerre diadalmas és megtört

Alexander Löhr osztrák tábornokot 1947. február 26-án Jugoszláviában golyó általi halálra ítélték Belgrád 1941-es bombázása miatt. A szintén tábornoki rangig jutott német Helmuth von Pannwitzot a Szovjetunióban végezték ki háborús bűnökért 1947. január 16-án. Mindkét főtiszt parancsnoka volt a második világháború idején Kurt Waldheimnek, Ausztria 1986–1992 közötti államelnökének, mégsem hozták őket vele soha összefüggésbe. Waldheim 1972–1981 között ENSZ-főtitkár, ezt megelőzően osztrák külügyminiszter volt.

Az 1918-ban született politikusról évtizedekig csak annyit tudott a világ, hogy 1936-ban, az érettségi után jelentkezett katonának, ahonnan két évvel később kiszuperálták. 1939 augusztusában újra behívták, és a Wehrmacht tisztje lett. Előbb Franciaország német megszállásában vett részt, majd az orosz frontra került. 1941 decemberében gránátzilánk fúródott a jobb lábába, társainak köszönhetette az életét: ők

cipelték el egy katonai kórházba, ahol megoperálták. Sérülteként többször is hazautazhatott, ám továbbra is a Wehrmacht szolgálatában maradt, félbehagyott tanulmányait 1944-ben befejezve jogi diplomát szerzett, és feleségül vette az egyetemen megismert Elisabethet, akitől három gyermeke született.

Soha nem merült fel a gyanú, hogy a kivégzett tábornokoknak és Waldheimnek közük lehetett egymáshoz. Az 1945-ben az osztrák külügyminisztériumhoz került ambiciózus fiatalember életrajzát mindenki készpénznek vette. Az Ausztriában a nemrég bemoztatott, 1986-ra, Waldheim államfőségének idejére visszatekintő dokumentumfilm a későbbi korosztályokat úgy ismerteti meg az osztrák opportunizmus jelképévé vált diplomata-politikus életével, hogy mai háttérrel is rajzol mögé: szélsőjobb oldali kormánypártot, általános idegenellenességet, erősödő nacionalizmust. Az ismert osztrák filmes, a 66 éves Ruth Beckermann által írt és rendezett alkotás a tava-

lyi Berlinálén a legjobb dokumentumfilm díját nyerte el.

Beckermann kézi kamerájával forgatott is Bécsben azon a 33 évvel ezelőtti megmozduláson, amelyen Waldheim elnökké választása ellen tiltakoztak. Az ellentüntetőket is lencevégre kapta, akik a külföld „meszterkedése” miatt vonultak fel, és azt hangoztatták, hogy az osztrák népnek joga van megválasztani a saját vezetőjét. Amit azzal is demonstráltak, hogy a politikus győzelme után választási plakátjaira a „csak azért is” feliratot ragasztották. A film címe – Waldheim's Walzer – a politikus állandóan helyezkedő, forgolódó lépéseire utal, ahogy leplezni akarta háborús múltját, és törtetett felfelé a ranglétrán. A rendező-producer ma is maga előtt látja, ahogy a nyugalmából kilendített politikai remegő kézzel, hadonászva jelenti be 1986 nyarán az államfővé választását. „Kurt Waldheim olyan állapotba került, hogy még arra a kérdésre is nemmel válaszolt volna, hogy hogy hívják” – állítja Peter Lingens, a Waldheim-botrányt akkor kirobantó, Profil című osztrák hetilap újságírója.

A filmben feltűnik a több nagy politikai botrányt leleplező Hubertus Czernin, a Profil akkori, időközben elhunyt belpolitikai újságírója, aki a bécsi katonai archívumban megtalálta Waldheim nemzetiszocialista és SA-igazolmányát. A számtalan dokumentumfelvétel és megszólaló ellenére a film nem ad egyértelmű választ arra, hogy ki indította el az ügyet. A Profil újságírója, a Zsidó Világkongresszus igen agresszívnek ábrázolt vezetői vagy a kereszténydemokrata-konzervatív néppárti Waldheim jelölését elszántan ellenző Fred Sinowatz, az Osztrák Szociáldemokrata Párt elnöke. A három oldal talán nem is külön dolgozott az ügyön, hanem egymással összefogva. Látható a filmben a történész Sinowatz, amint gúnyosan megjegyzi: „Hajlandók vagyunk elhinni, hogy nem Waldheim volt a nemzetiszocialista lovasklub tagja, hanem csak a lova.” Edgar Bronfman, a Zsidó Világkongresszus akkori elnöke pedig azzal fenyegetőzik, mi jár majd Ausztriának, ha Waldheimet elnökké emelik.

Soha nem látott felvételek is feltűnnek. Waldheim Amerikában élő

bankár fia, Gerhard próbálja – apai biztatásra – magyarázni a megmagyarázhatatlant, hogy apja a jogi tanulmányaival volt elfoglalva, és ezért nem vette észre a Szaloniki-ből deportált sok ezer görög zsidót, a halomra lőtt szerb partizánokat. A zavart, lehajtott fejjel beszélő férfi tárgyalópartnere az akkor még ifjú amerikai képviselő, Tom Lantos volt, aki elegáns fölénnyel szedte szét a Waldheim fiú állításait. A filmben felbukkan Waldheim felesége és egyik lánya is, mindketten a politikus melletti demonstráción szerepelnek. De Waldheimet is látni, az egyik tévéműsorban próbálja elhitetni, hogy nem ő jelentkezett a náci lovasokhoz, talán valamelyik rokona jelenthette be oda.

Ahányszor Waldheim megszólalt a filmben, annyiszor veszítette el a nézők maradék rokonszenvét. Az 1986-os felvételeken a győztes politikus egyszerre diadalmas és megtört. Eldicssekszik hatalmával, azzal, hogy neki nincs főnöke, a maga ura, legyen akár az ENSZ élén vagy az államfői palotában, a Hofburgban. Ellenségeként kezeli a sajtót, főleg a The New York Timest, és szidalmazza az újságírókat, a keleti part hangadóit. A film egyik felvételén dühösen mondja, hogy nem csupán a hatmillió zsidó pusztult el, hanem ennél is több német. Majd észbe kap, és lecsillapodik. Az Egyesült Államok 1987-ben Waldheimet utazási tiltólistára tette, osztrák államfőként soha nem engedte be az országba, és hasonlóan járt el vele szemben több nyugati állam. Ezért a külföldi államfői feladatokat az akkori miniszterelnök, Franz Vranitzky látta el, és 1993-ban a jeruzsálemi Héber Egyetemen ő mondott beszédet, amelyben bocsánatot kért az osztrák zsidó áldozatoktól. Waldheim tisztességéből annyira telt, hogy 1992-ben nem indult újra az államfői posztra.

Sem a mostani film, sem a korábbi dokumentumok, sem a tekintélyes történészekből összeállított nemzetközi bizottság nem tudta bizonyítani, hogy Waldheim háborús bűnt követett volna el. Ami biztos: felderítőtiszt volt, aki közvetlen közlelől értesült a Görögországban, Jugoszláviában végrehajtott tömeggyilkosságokról, és kapcsol-

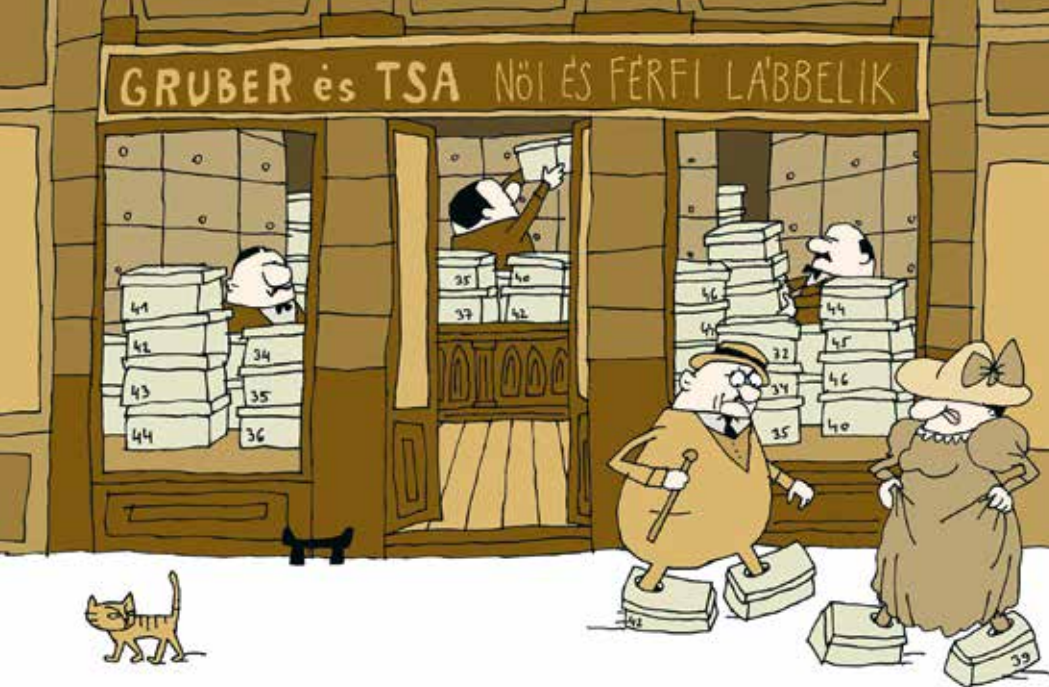
latban állt a Wehrmacht vezetőivel. A háborút követően jobbnak látta ezt elhallgatni. Úgyesen bújta a háborús sérülése mögé, a gyakori otthon tartózkodással sikerült azt a látszatot keltenie, hogy részéről 1941-ben véget ért a háború.

Külgyminiszteri minőségében – erről egy egykori diplomata számol be a filmben – 1968-ban Waldheim Belgrádba látogatott, az akkori államfőt, Franz Jonast kísérte el Tito elnökhöz. Az emlékező szerint Waldheim lelkesen beszélt a jugoszláviai tájakról, arról, hogy nem is várt ekkora természeti élményt. Tito csodálkozva kérdezte, a külügyér még nem járt-e az országban. Waldheim megerősítette, hogy ez volt az első útja. Belgrádnak állítólag pontos adatai voltak Waldheim háborús adatai voltak Waldheim háborús mozgásáról, és ezeket úgyenes ki is használta a háttérben az ENSZ-főtitkár „befolyásolására” pozícióinak erősítésére a harmadik világban.

A Waldheim-ügy felforgatta Ausztriát. Egyrészt véget vetett annak az 1945-től hangoztatott képtelenségnek, hogy az ország áldozat volt, semmi köze sincs a német gaztettekhez. De az 1986-os államfőválasztás nyomán Ausztria egészének a „lenácizása” komoly szerepet játszott a populista, szélsőjobboldali Szabadságpárt élére megválasztott Jörg Haider előretörésében, megerősödésében és abban, hogy még 20 évig, 2008-ban bekövetkezett haláláig kavarhatta a politikai állóvizet. A ma 91 éves kommentátor, Hugo Portisch még ifjan jelenik meg a filmben, és már akkor megvilágítja, hogy a németek anno rögtön szembenéztek a saját múltjukkal, az osztrákok viszont festették az eget. Ez a kijelentés ma, Chemnitzcel és az AfD-vel, a Szabadságpárttal a bécsi kormányban, nem tűnik olyan erősnek, mint hajdan.

„Kurt Waldheim nagyszerű diplomata volt, de intellektuálisan nem fogta fel a saját történetét – emlékezett egykori sajtótitkára és beszédírója, Heinz Nussbaumer. – Haláláig hangoztatta, hogy ő és a nemzedéke csak a kötelességét teljesítette. Soha nem értette meg, hogy elnöksége után az ország miért nem tart igényt az ő gazdag nemzetközi tapasztalataira.” ■
FÖLDVÁRI SZUSZA / BÉCS

véget vetett annak a képtelenségnek, hogy az országnak semmi köze a német gaztettekhez

dobták mint selejtet. Ezeket passzolta el a máramarosiaknak, akik megint csak továbbadták a seregnek. Kriszháber azzal védekezett, hogy ő mondta a vevőknek, katonai célokra nem felel meg az áru, nem is sejtette, hogy ennek ellenére a bakáknak akarják továbbadni. A máramarosiak viszont esküdöztek, nekik senki nem mondta, hogy a csizmák nem jók katonáknak, nem is tudták, miből készültek.

A legkülönbözőbb irányzatú lapok követeltek elretentő ítéletet. „Most pedig a kést addig le ne tegyük, amíg az ép testből egészen ki nem metszettük a fekélyest. Eljött az alkalom, hogy az igazságszolgáltatás olyan retentő példát mutasson, a mely még száz év múlva is megborzongassa az emberek hátát.” Így az Est. A Magyar Kultúrában Burján Károly a háborút ellenző „zsidó-szabadkőműves bagázs”, név szerint Jászi Oszkár számlájára írta a papírbakancsokat, azzal, hogy Kriszháberék csupán a háborús szellem lejárátását folytatják más eszközökkel.

A Kriszháber-ügyben a bíróságok mindenkit, minden szinten fölmentettek. Kiderült, hogy a papírtalpú csizmákat, amelyekről a vád azt állította, hogy Kriszháber raktárában foglalták le őket, valójában különböző helyekről vásárolták össze. A vádlottakat a fegyveres erő harcképességének veszélyeztetésével vádolták meg. Ezt a bűncselekményt pedig csak szándékosan lehetett elkövetni. A bíróság azonban nem látta bizonyítottnak, hogy a vádlottaknak a haszonszerzésen túl más céljaik is lettek volna.

A cipőgyártásban eredetileg nem tiltották a papír felhasználását. Ez Németországban is csak 1916 nyarán történt meg. Az Országos Iparegyesület bőripari szakosztálya ezután azonnal kezdeményezte, hogy nálunk is vezessék be a tilalmat. Miután a hadi beszerzéseket központosították, a papírtalpú cipők civil lábakon mállottak szét. 1917 elején tömegesen érkeztek ilyen panaszok a rendőrségre. Márciusban detektívek sorra járták a cipőüzleteket, és rengeteg ilyen lábbelít foglaltak le. Májusban egy Telek téri árust és a neki szállító cipészt két-két hét fogságra és 20-20 korona

MARABU

NEGYEDMILLIÓ CIPŐTLEN PESTEN | KRISZHÁBER-ÜGY | JÁSZI A BŰNBAK |

Papírmunka

A budapestiek több mint egyharmadának egyetlen pár jó lábbelije sem volt már 1918-ban. A hiányt a Tanácsköztársaság kikiáltása után a cipőellátás tervszerű megszervezésével próbálták enyhíteni.

Nemcsak a bőrt és a cipőt adták utalványra, de még a cipőjavítást is. Az ószeres is csak engedéllyel adhatott tovább egy ócska lábbelít. Azt is megsabták, hogy maximálisan hány centis szárral lehet csizmát készíteni. A fővárosi törvényhatóság 1918-ban teljes körű cipőösszeírást rendelt el, melynek eredményét nemrég a Budapest folyóiratban is olvashattuk Daniss Győző írásában. A főváros minden családjának be kellett számolnia a cipőkészletéről. Háromnegyed részük ezt meg is tette. Kiderült, hogy több mint kétszázezer ember tarthatott igényt sürgősen és feltétlen jogosultsággal cipőutalványra, s még többen cipőjavításra. A székesfőváros hivatalnokai kiszámolták, hogy ehhez mennyi bőr kellene. Arra jutottak, hogy annyi egyáltalán nincs.

A háborús évek civillábbeli-problematikája az idő múlásával elfelejtődött, a közleményekben csak a papírtalpú katonacsizmák ügye ragadt meg. A nagy hadiszállítási botrányok leginkább a háború kez-

deti időszakához kötődtek, amikor még nem volt hiány bőrből, de már fölverték az árát. Hónapokkal az első és a legnagyobb papírtalpas botrány, a Kriszháber-ügy kirobbanása után, 1915. július 1-jén a bőrkereskedők memorandumban tiltakoztak az ellen, hogy árukészletüket maximált áron föl kelljen ajánlaniuk az állami bőripari központnak. Azt írták: „nemcsak a hadicélokra, de a polgári közönség mindennemű igényeinek kielégítésére is fölös mennyiségű nyersbőr áll rendelkezésre, sőt még export céljaira szolgáló fölösleg is van”. A Czipész Szaklap szerint „a bőrneműekkel rettenetes garázdálkodás történik... csak a zsaroló és szabadjára eresztett spekuláció veri fel az árakat”.

1915 márciusában letartóztatták Kriszháber Leó nagyiparost és máramarosi kuncaftjait. Kriszháber nem volt akárki: a fővárosi törvényhatóság és az Országos Iparegyesület legaktívabb tagjai közé tartozott, és ő volt a budai izraelita hitközség elnöke. A hadseregnek szállított csizmái nagy részét vissza-

az ószeres is csak engedéllyel adhatott tovább egy ócska lábbelít

pénzbüntetésre ítélték, mert 40 koronáért olyan kiscsizmát adtak el, amely két nap alatt lemállott kis viselője lábáról. Ők olcsón megúszták Neumann Sándornéhoz képest, aki két papírcipőért háromhavi fogházat és 800 korona pénzbüntetést kapott.

A Népszava 1917. szeptember 27-ei számában a papírtalp egy hosszú és drámai fölsorolás egyik elemeként tűnik fel: „Néhány rövid hét még, és belejutunk a háború negyedik telébe. A télvíz minden borzalma már ma előttünk áll rettentő látomásként. Már most látnunk kell, akár akarjuk, akár nem, a fronton küzdők sokszoros küzködését és gyötrődését a fagygal, a hóval, a jéggel. Lelki szemünk elének vetíti már az itthon maradottak gondjait és nyomorúságát: már előre didergünk, ha előttünk áll a szén nélkül, a petróleum nélkül, a fűtetlen és sötét szobákban élő tömegek sorsa. Fűtetlen és sötét szobákban és a háború három esztendeje alatt

végőskig lerongyolódott ruhákban, papírtalpú cipőkkel, meleg felsők nélkül és a háborús táplálkozástól három esztendő óta egyre gyöngébbé lett, egyre kevésbé ellentálló testtel... Ha valaha, hát most kell magára eszmélnie az emberiségnek. Most kell mindent elkövetnünk, hogy még a tél ránk szakadása előtt véget érjen a vérontás.”

Nem ért véget. Magyarország még a következő tél után is hadban állt. A Tanácsköztársaság kikiáltása, a széles körű államosítás és a tervgazdálkodás bevezetése után, 1919 áprilisának végén a lapok hírül adták, hogy „megszervezik az ország cipőellátását. A szociális termelés népbiztosságának bőrszakosztálya nagy eréllyel látott hozzá az ország cipőszükségletének ellátásához.” (Népszava) A közlemény szerint a fegyveres erők tagjai és a bányászok az elsők, aztán a többi elsőrendű fontosságú ágazat dolgozói, például a vasutasok és a hadiüzemek alkalmazottai

következnek. Mások csak akkor juthatnak új cipőhöz, ha már egyetlen javítható lábbelijük sincs. Ők csakis a házbizalmi igazolása alapján igényelhetnek új cipőt a hatósági cipőboltokból. A fejeléshez is a házbizalmi igazolása kellett. A susztereket 30–50 fős hatósági javítóüzemekbe terelték össze, és leginkább azok a települések kaphattak bőrt, amelyek készek voltak a fővárosba szállítani élelmiszer-főlöslegüket.

Hat héttel később, június elején megbeszélésre hívták össze a munkás- és katonatanácsok képviselőit a Népruházati Bizottság bőripari szakosztályába a cipőellátási helyzet megvitatására. Július elején kiadták az új cipőellátási rendeletet, és a hónap folyamán azt is megsabták, hogy minden talpra talpvédőt kell szögelni, mert talpbőrből szűk a keresztmetszet. A sarokvasalási kötelezettség azonban csak tíz napig volt érvényben, mert a Tanácsköztársaság megbukott. ■ RÉVÉSZ SÁNDOR

a bőrne- műekkel rettenetes garázdálko- dás történik

TÖBB VAN A KÁRTYÁJÁN, MINT GONDOLNÁ!

Jegyvásárlás 15% kedvezménnyel!

Az akció 2019. február 17-ig érvényes.

Jegyvásárlás személyesen, a HVG-kártya felmutatásával:
Funcode jegyközpont, 1143 Budapest, Ilka utca 2-4.

Online jegyvásárlás (a HVG-klubkártya sorszámaival): www.funcode.hu

☎ 06 1 436 2045

🌐 hvgklubkartya.hu

📘 fb.com/hvgklubkartya